

П. РАБІНОВИЧ

*професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка, доктор юридичних наук,
академік НАПрН України*

В. ОСОБА

*магістр права Львівського національного
університету імені Івана Франка*

УДК 342.7;341.231

Професор Г. Лаутерпахт — автор ідеї та першого проекту Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини

У статті за результатами порівняння монографії англійського професора Герша Лаутерпахта «Міжнародний білля прав людини» (США, 1945) із текстом Загальної декларації прав людини обґрунтовується положення про те, що саме цей вчений був першим науковим проектантом означеного міжнародного акта епохального значення. Висловлюються пропозиції стосовно подальших досліджень та популяризації унікального історичного внеску Г. Лаутерпахта у становлення й розвиток сучасного міжнародного права прав людини.

Ключові слова: права людини, Лаутерпахт, Міжнародний білля прав людини, Загальна декларація прав людини.

Вступні зауваги. Стало вже звичним щороку 10 грудня в Україні, як і в багатьох інших країнах світу – відповідно до давньої резолюції ООН, –

відзначати Всесвітній день прав людини. У такий спосіб ми маємо привід у подумках начеби зазирнути у далекий 1948 р., коли в цей день у Па-

рижі III сесія Генеральної Асамблеї ООН ухвалила Загальну декларацію прав людини (далі – ЗДПЛ).

Цей «вічнозелений» акт, який у виголошеній тоді ж промові голови Комісії ООН з прав людини (далі – Комісія) Елеонорою Рузвельт було названо точкою відліку, знаменною віхою початку нової ери в історії людства.

І чим більше років минає від означеної події, тим рельєфніше, яскравіше, переконливіше виявляється його невмируща актуальність.

Гуманістичний вплив, який вчинила й продовжує вчиняти ЗДПЛ на хід новітньої історії, навряд чи можливо перебільшити.

Та коли постає питання про те, хто ж із фахівців був провідним проектантом цього акта, тоді зазвичай – і начеби небезпідставно – називають визначного французького юриста Рене Кассена.

Але на чій ідеї він безпосередньо спирався? Які джерела використовував, готуючи проект тексту ЗДПЛ у складі нечисленної робочої групи, створеної у той час Комісією для підготовки (як тоді висловлювались) «Міжнародного білля прав людини»? Інакше кажучи, хто все ж таки був першим ідеологом і навіть більше – так би мовити, науковим «батьком» цього епохального міжнародного акта?

Спроба дати відповідь на останнє запитання представлена у пропонованій статті.

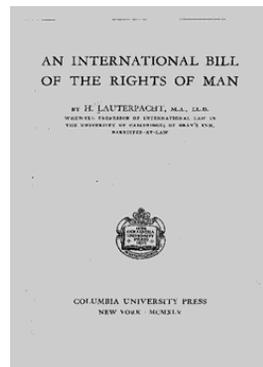
Дещо з історії. ...Червень 1945 р. Щойно перемогою держав – союзниць антигітлерівської коаліції – Союзу РСР, Великої Британії, США та Франції скінчилась у Європі Друга світова війна.

І ось у цей час до бібліотек різних країн надходить видана у США монографія одного зі знаних у світі фахівців із між-

народного права – професора Кембріджського університету (Велика Британія) Герша Лаутерпахта «Міжнародний білля прав людини» [1]¹. (Він тоді жив і працював у Лондоні, хоча народився на Львівщині у містечку Жовква, а його студентські студії розпочиналися в 1915–1917 рр. на юридичному факультеті Львівського університету) [3, с. 752]. І вже у Передмові до цієї праці її автор висловив далекоглядне сподівання на те, що «...ідея Міжнародного білля прав людини є більше ніж життєво необхідною частиною структури світу» [1, с. 3].

Професор Г. Лаутерпахт

Титульна сторінка книги

¹ Докладно про те, як створювався цей твір, див.: [2, с. 251–257].

Не минуло й двох років, як Комісія – на виконання відповідної резолюції Генеральної Асамблеї – починає готувати проект «Міжнародного білля прав людини» (цей документ ООН згодом дістав остаточну назву «Загальна декларація прав людини»). І тоді Секретаріат Комісії, сформувавши – за її дорученням – «Підготовчі матеріали» для створеного нею Комітету з виконання цього завдання (далі – Комітет), не тільки включив до їх складу згадану книгу Г. Лаутерпахта, а й у своїх спеціальних рекомендаціях запропонував розробникам безпосередньо послуговуватись нею (докладніше про це можна дізнатись з унікальної, фундованої на архівних матеріалах ООН монографічної статті визначного вітчизняного юриста-міжнародника – професора Володимира Григоровича Буткевича, опублікованої в одному з Додатків до журналу «Право України» – збірці «Європейський суд з прав людини. Судова практика» [4, с. 252]).

Чим же була спричинена така пропозиція Секретаріату Комісії?

Попередню відповідь на це питання можна вже припустити, якщо поглянути навіть на «Зміст» згаданої монографії: її розділ VI має назву «Текст Білля», розділ VII – «Юридична природа Білля», розділ VIII – «Базис Білля. Преамбула», розділ IX – «Сутність Білля», розділ X – «Сутність другої частини Білля», розділ XI – «Виконання Білля».

Білля і ЗДПЛ: спроба порівняння.

З точки зору підготовки проекту тексту ЗДПЛ найбільш значущим (як невдовзі показала робота Комітету) став розділ VI лаутерпахтівської праці: саме він – як ми спробуємо продемонструвати далі – послугував неабиякою мірою **змістовним прототипом** ЗДПЛ. Аби виявити обґрунтованість цього припущення, видалось доречним порівняти проект складеного Г. Лаутерпахтом Міжнародного білля права людини (далі – Білля) з текстом ЗДПЛ. Результати такого порівняння подані у таблиці (шрифтові виділення у ній стосуються саме тих праволюдних положень, які у згаданих текстах збігаються).

Зміст права	
Білля	ЗДПЛ
<p>Беручи до уваги, що визнання прав людини було проголошено метою війни, яку вели Об'єднані Нації; беручи до уваги, що Об'єднані Нації заявили, що вони вели війну на захист життя, свободи, незалежності та релігійної свободи, а також для збереження прав людини і справедливості... (Преамбула)</p>	<p>Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру... (Преамбула)</p>
<p>Беручи до уваги, що Об'єднані Нації висловили бажання встановити такий світ, який забезпечуватиме всім свободу від страху і нужди... (Преамбула)</p>	<p>Беручи до уваги, що ...створення такого світу, в якому люди будуть ...вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей... (Преамбула)</p>
<p>Свобода особи може бути порушена лише у випадках, визначених законом (ч. 1 ст. 1)</p>	<p>Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3)</p>

<p><i>Ніхто не може бути позбавлений свободи інакше як за вироком суду або в очікуванні суду відповідно до закону.</i> <i>Повинен бути захист від свавільного і несанкціонованого арешту</i> (ч. 2, ч. 3 ст. 1)</p>	<p><i>Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання</i> (ст. 9)</p>
<p>Закон повинен захищати від ...<i>нелюдського і жорстокого покарання</i> (ч. 4 ст. 1)</p>	<p><i>Ніхто не повинен зазнавати</i> тортур, або <i>жорстокого, нелюдського</i>, або такого, що принижує його гідність, поводження і <i>покарання</i> (ст. 5)</p>
<p><i>Жодна держава не повинна дозволяти рабство</i> або <i>работоргівлю</i>, чи примусову працю <i>в будь-якій формі...</i> (ст. 2)</p>	<p><i>Ніхто не повинен бути в рабстві</i> або у підневільному стані; <i>рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах</i> (ст. 4)</p>
<p>Повинна бути абсолютна <i>свобода віросповідання</i> (ст. 3)</p>	<p><i>Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії...</i> (ст. 18)</p>
<p><i>Свобода слова і вираження думки</i> в письмовій формі чи за допомогою інших засобів не може бути заперечена або порушена (ст. 4)</p>	<p><i>Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення...</i> (ст. 19)</p>
<p>Повинна бути абсолютна <i>свобода асоціацій і зборів</i> (ст. 5)</p>	<p>Кожна людина має <i>право на свободу мирних зборів і асоціацій</i> (ч.1 ст. 20)</p>
<p><i>Недоторканність житла і таємниці кореспонденції повинні дотримуватись</i> (ст. 6)</p>	<p>Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на <i>недоторканність його житла, тайну його кореспонденції</i> або на його честь і репутацію (ст. 12)</p>
<p>Усім громадянам держави має бути забезпечено <i>повну рівність перед законом</i> і рівне в усіх відношеннях поводження державної влади. Зокрема, <i>не повинно бути будь-якої дискримінації за ознакою релігії, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання або політичних переконань</i> (ч. 1 ст. 7)</p>	<p>Усі люди <i>рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом</i>. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то <i>не було дискримінації</i>, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7). Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, <i>незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища</i> (ст. 2)</p>
<p><i>Кожна людина має право на громадянство</i> держави, в якій вона народилась, за винятком коли після досягнення повноліття не виявить бажання набути інше громадянство, що належить їй за походженням. <i>Ніхто не повинен бути позбавлений свого громадянства</i> в порядку покарання або визнаний таким, що втратив громадянство, за винятком одночасного набуття нового громадянства (ч. 1, ч. 2 ст. 8)</p>	<p><i>Кожна людина має право на громадянство.</i> <i>Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства</i> або права змінити своє громадянство (ч. 1, ч. 2 ст. 15)</p>

Продовження таблиці

<p><i>Право на еміграцію та експатріацію не може заперечуватись</i> (ст. 9)</p>	<p>Кожна людина має <i>право вільно пересуватися</i> і обирати собі місце проживання у межах кожної держави (ч. 1 ст. 13)</p>
<p>Жодна держава не повинна позбавляти своїх громадян <i>ефективного права вибирати уряд і законодавчий орган на основі рівності, відповідно до законодавства держави, шляхом вільних, таємних і періодичних виборів</i> (ст. 10)</p>	<p>Кожна людина має <i>право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників</i>.</p> <p>Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля має виявлятися у <i>періодичних</i> і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і <i>рівному</i> виборчому праві шляхом <i>таємного голосування</i> або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування (ч. 1, ч. 3 ст. 21)</p>
<p>Держави, у межах свого економічного потенціалу та розвитку, зобов'язані ефективно забезпечити <i>право на працю</i>, на освіту і на отримання державної допомоги в разі безробіття, старості, хвороби, інвалідності чи в інших випадках (ст. 13).</p> <p>Держави, співпрацюючи з іншими державами та з Міжнародною організацією праці, зобов'язані <i>забезпечити справедливі та гуманні умови праці</i> (ст. 14)</p>	<p>Кожна людина має <i>право на працю</i>, на вільний вибір роботи, <i>на справедливі і сприятливі умови праці</i> та на захист від безробіття (ч. 1 ст. 23)</p>
<p>Держави, у межах свого економічного потенціалу та розвитку, зобов'язані ефективно забезпечити <i>право на працю</i>, на освіту і <i>на отримання державної допомоги в разі безробіття, старості, хвороби, інвалідності чи в інших випадках</i> (ст. 13)</p>	<p>Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і <i>право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку</i> втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини (ч. 1 ст. 25)</p>
<p>Держави, у межах свого економічного потенціалу та розвитку, зобов'язані ефективно забезпечити <i>право на працю, на освіту</i> і на отримання державної допомоги в разі безробіття, старості, хвороби, інвалідності чи в інших випадках (ст. 13)</p>	<p>Кожна людина має <i>право на освіту</i>. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна... (ч. 1 ст. 26)</p>

Наведена таблиця, як видається, переконливо засвідчує, що досить значна частина праволюдних положень ЗДПЛ змістовно (а подекуди й текстуально) відповідає Біллу.

Але, якщо не обмежуватись лише прямим порівнянням згаданих текстів, а взяти до уваги й ті положення книги Г. Лаутерпахта, які викладено не у розділі VI Білля, а в її наступних розділах

(скажімо, щодо прав людини на: власність, імміграцію, справедливий рівень заробітної плати, щотижневий відпочинок, оплачувану відпустку, збереження культурної самобутності), то загальний внесок Г. Лаутерпахта – хай і, так би мовити, заочний – у запровадження в ЗДПЛ численних праволюдних положень виявиться ще вагомішим.

Додамо також, що закріплена пізніше у Пактах ООН 1966 р. п'ятичленна класифікація прав людини на громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні та культурні була представлена вже у книзі Г. Лаутерпахта. (Щоправда, стосовно тих прав, які згодом дістали назву «громадянські» (*civil*), він вживав термін «основоположні» (*fundamental*.)

Ясна річ, ЗДПЛ стала, у широкому сенсі, продуктом колективної творчості. Під час її проектування у Комітеті й подальшого обговорення в Комісії до них надходили численні пропозиції та й навіть цілісні проекти «Білль» від відомих вчених, політичних, громадських і релігійних діячів, від різноманітних державних і наукових установ із різних континентів. Ці пропозиції, як й ідеї учасників безпосередньої підготовки ЗДПЛ, так чи інакше ставали предметом розгляду, обговорення. Особливо слід звернути увагу на те, що неабиякий внесок у цю роботу зробив представник Української РСР у Комісії – професор В. М. Корецький¹.

¹ Цей факт, який і донині залишається мало відомим навіть багатьом вітчизняним юристам, нещодавно був – як ніколи раніше докладно й аргументовано – оприлюднений професором В. Г. Буткевичем у статті «Україна і розробка Загальної декларації прав людини» [5; с. 810–855].

Тому є цілком зрозумілим, що ЗДПЛ відображає й такі права, які у самому Біллі не згадуються (наприклад, права людини на: визнання її правосуб'єктності, презумпцію невинуватості, притулок від переслідувань, вільний вибір роботи, захист від безробіття, свободу підприємництва, створення сім'ї та її захист). Але, як зазначалось, чимало з них розглянуто в описовій формі в VII, VIII, IX, X розділах аналізованої монографії.

Отож, продовжувати замовчувати величезний доктринальний вплив ідей Г. Лаутерпахта на створення ЗДПЛ було би, гадаємо, несправедливим.

Основні висновки та пропозиції.

Усе викладене дає підстави резюмувати наступне.

1. Книга професора Г. Лаутерпахта «Міжнародний білль прав людини» послугувала первинним фундаментально-концептуальним джерелом ЗДПЛ. (Малоймовірно, щоб з нею – як складовою частиною згадуваних вище «Підготовчих матеріалів» – не був знайомий і заступник голови Комітету та Комісії знаний французький юрист, професор Рене Кассен; а він, як відомо, написав початковий варіант проекту ЗДПЛ, і його внесок у цю справу применшувати аж ніяк не можна)². Тому навряд чи буде перебільшенням назвати професора Г. Лаутерпахта ідейним натхненником і першим науковим проєктантом такого історично-епохального акта, як ЗДПЛ. Адже щонайменше половина тих прав, котрі відображені

² Слід також взяти до уваги, що агенції Видавництва Колумбійського університету були розташовані, як зазначено у цій книзі, в Англії (Лондон, Оксфорд) та Індії (Бомбей).

у його книзі, дістали відбиття у тексті ЗДПЛ¹.

2. Необхідно перекласти та видати українською мовою (а можливо, й російською мовою) та опублікувати зазначену монографію Г. Лаутерпахта.

3. Видається доцільним опублікувати в Україні присвячені аналізу всієї наукової творчості Г. Лаутерпахта праці професора міжнародного права Лондонського королівського коледжу Філіппа Сендса, який (будучи прямим учнем Елі (Elihu) Лаутерпахта – сина класика міжнародного права) є на сьогодні, мабуть, одним із найбільших знавців внеску останнього у становлення й розвиток науки сучасного міжнародного права. (За оцінкою цього фахівця, Г. Лаутерпахт «зробив прямий

¹ На окреме дослідження заслуговує вплив книги Г. Лаутерпахта на розробку європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Зауважимо принагідно, що остання частина цієї книги була присвячена проблемі практичного втілення Білля, зокрема через спеціально створену задля цього міжнародну «Вищу Комісію» [1, с. 169-212].

та визначний внесок у формування найбільш впливових тенденцій сучасної системи міжнародного права» [3, с. 755].)

4. Було би цілком виправданим провести у Львові широку міжнародну наукову конференцію на тему: «Вихованці юридичного факультету Львівського університету – проектантні всесвітніх міжнародних гарантій захисту прав людини: Г. Лаутерпахт, Р. Лемкін², Л. Сон³». Адже достатньо обґрунтованим виглядає висновок професора Ф. Сендса про те, що цей університет «...зробив унікальний внесок у створення та реалізацію сучасного міжнародного правового порядку» [3, с. 758].

² Р. Лемкін (Rafael Lemkin) – основний автор проекту Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, ухваленої ООН ще 9 грудня 1948 р. Навчався у Львівському університеті у середині 20-х років минулого століття.

³ Л. Сон (Louis Sohn) – провідний автор проекту Конвенції ООН з морського права 1982 р. Навчався у Львівському університеті в першій половині 30-х років минулого століття.

Список використаної літератури

1. Lauterpacht H. An International Bill of the Rights of Man / H. Lauterpacht. – Columbia University Press. – N. Y., 1945. – 230 p.
2. Lauterpacht E. The Life of Hersch Lauterpacht / Elihu Lauterpacht. – Cambridge University Press. – N. Y., 2010.
3. Sands P. A Memory of Justice: The Unexpected Place of Lviv in International Law – A Personal History / Philippe Sands // Case Western Reserve Journal of International Law. – 2011. – Vol. 43, №3. – P. 739 – 758.
4. Буткевич В. Право на життя – основоположне право ЄКПЛ. Становлення та розвиток критеріїв і стандартів його застосування / В. Буткевич // Європейський Суд з прав людини. Судова практика. Вип. 2. Стаття 2 ЄКПЛ «Право на життя»: у 3 кн. – Кн. 2. – К. : Ред. журн. «Право України», 2011. – С. 199– 613.
5. Буткевич В. Україна та розробка Загальної декларації прав людини 1948 року / В. Буткевич // Європейський Суд з прав людини. Судова практика. Вип. 2. Стаття 2 ЄКПЛ «Право на життя»: у 3 кн. – Кн. 2. – К. : Ред. журн. «Право України», 2011. – С. 199–613.

Стаття надійшла до редколегії 09.12.2013.

Рабинович П., Особа В. Профессор Г. Лаутерпахт – автор идеи и первого проекта Международного билля (Всеобщей декларации) прав человека

В статье, по результатам сравнения монографии английского профессора Герша Лаутерпахта «Международный билль прав человека» (США, 1945) с текстом Всеобщей декларации прав человека обосновывается положение о том, что именно этот учёный был первым научным проектантом упомянутого международного акта исторически эпохального значения. Высказываются предложения относительно дальнейших исследований и популяризации уникального вклада Г. Лаутерпахта в становление и развитие современного международного права прав человека.

Ключевые слова: права человека, Лаутерпахт, Международный билль прав человека, Всеобщая декларация прав человека.

Rabinovych P., Osoba V. Professor H. Lauterpacht is the Author of the Idea of the First Project of the International Bill (Universal Declaration) of Human Rights

In the article, due to comparison of the monography by English professor Hersch Lauterpacht «An International Bill of Human Rights» (USA, 1945) and the text of the Universal Declaration of Human Rights the statement is argued that merely this scientist was the first designer of the abovementioned act. The thoughts are outlined about the further research and popularization of the singular contribution of H. Lauterpacht to the development of the international law of human rights.

Keywords: human rights, Lauterpacht, International Bill of Human Rights, Universal Declaration of Human Rights.